

Onder literatoren

Herman de Coninck
Onder literatoren

Vijfentwintig schrijversinterviews

Samengesteld en bezorgd door Thomas Eyskens
en Piet Piryns

Uitgeverij De Arbeiderspers / Amsterdam / Antwerpen

Copyright interviews © 2022 Herman de Coninck en Piet Piryns
Copyright samenstelling en toelichting © Thomas Eyskens en Piet Piryns

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Lucas van Hapert
Portret auteur: Herman Selleslags
Typografie: Steven van der Gaauw

ISBN 978 90 295 4782 6 / NUR 320

www.arbeiderspers.nl

Inhoud

Vooraf 7

Jan Wolkers 13

Gerard Walschap 21

Simon Carmiggelt 31

Louis Paul Boon 43

Paul de Wispelaere 55

Karel Jonckheere 67

André Demedts 79

Harry Mulisch 89

Jef Geeraerts 105

Rutger Kopland 119

Ivo Michiels 129

Gerard Reve 145

Anton Koolhaas 161

Paul Snoek	171
Andreas Burnier	181
Remco Campert	191
Cees Nooteboom	203
Geert van Oorschot	215
Jeroen Brouwers	229
C. Buddingh'	243
Gerrit Komrij	257
Renate Rubinstein	267
Hugo Claus	281
Ed Leeflang	293
Breyten Breytenbach	305
Verantwoording	323
Personenregister	325

Vooraf

Ter voorbereiding van mijn biografie van dichter Herman de Coninck (1944-1997) heb ik zowat een maand gekampeerd op de redactie van het populaire Vlaamse radio- en televisieweekblad *Humo*. Van exemplaar nummer 1571 tot en met 2251 heb ik er iedere bladzijde omgeslagen – van digitalisering is nog geen sprake. Ik was op zoek naar de bijdragen en interviews die Herman De Coninck (hij spelde zijn naam toen nog op zijn Vlaams, met een grote d) in de dertien jaar van zijn journalistieke carrière bij elkaar heeft gepend. Ze vormen een indrukwekkende stapel.

Van de vele honderden interviews die hij voor *Humo* schreef, was tot nog toe slechts een handvol gebundeld. In 1972, alweer een halve eeuw geleden, verschenen veertien van de spraakmakende interviews die hij samen met zijn boezemvriend Piet Piryns maakte in een boekje met de olijke titel *Woe is woe in de nedderlens* – intussen een collector's item. Maar wat met de elf jaar die daarop volgden? Alle gedichten en essays van De Coninck zijn gebundeld, en van zijn briefwisseling is een mooie selectie verschenen. Dus waarom ook niet van zijn journalistieke werk, dat toch een belangrijke periode van zijn leven markeert? Want zoals hij zelf ooit zei: 'Als me toen gevraagd werd wat mijn beroep was, zou ik altijd geantwoord hebben "journalist", en nooit "dichter".'

Dat De Coninck de journalistiek inging, was geen vanzelfsprekendheid. Van huis uit werd het zeker niet aangemoedigd. En ook de legendarische professor Albert Westerlinck, die aan de Leuvense universiteit zijn scriptie over Simon Vestdijk begeleidde, sprak hem vermanend toe: 'Journalisten? Dat zijn ratés, jongen. En je wordt een pintjespakker. Je spreekt af met A, en je

pakt een pintje, je spreekt af met B en je pakt een pintje, en op den duur pak je alleen nog maar pintjes.' Toen De Coninck afstudeerde, koos hij als zovele andere studenten Nederlandse taal- en letterkunde voor een baan in het onderwijs. Maar het schoolsysteem lag hem niet. Hij was niet echt een ochtendmens, wilde nog weleens te laat of ietwat katerig voor de klas verschijnen, hield zich niet aan de strakke leerplannen. Hoewel zijn leerlingen hem op handen droegen, besloot een inspectiecommissie na drie jaar dat het onderwijs misschien toch niet de juiste plek voor hem was.

Daarmee lag de weg naar de journalistiek open. Op aanraden van Piryns, die al enige tijd aan zijn mouw trok, solliciteerde hij bij het weekblad *Humo*, waar toenmalig hoofdredacteur Guy Mortier meteen zijn talent onderkende en hem aan boord hees. Hij kwam er terecht in een jonge, lichtjes rebelse en op de Grote Stroomversnelling van de jaren zeventig mee surfende redactie, waar als eerste gebod gold: Gij Zult Niet Saai Zijn. De Coninck toonde zich als journalist buitengewoon veelzijdig: hij interviewde met evenveel gemak een voetballer als een charmezanger of een quizmaster, maar als het er echt op aankwam, dan toch het liefst een schrijver. Alleen was daar bij een radio- en televisieweekblad als *Humo* niet altijd evenveel animo voor.

De allereerste auteur die hij voor *Humo* interviewde (15 oktober 1970), was Jan Wolkers. Dat deed hij nog in zijn eentje. Daarna vormde hij bijna drie jaar lang een onafscheidelijk duo met Piet Piryns. Hun serie '*Humo* sprak met...', waarin ze, zoals De Coninck later zou schrijven, 'het kritische en tegelijkertijd ludieke, speelse, ongehoorzame interview uitvonden', werd in Vlaanderen al gauw een begrip.

Politieke vragen werden in hun interviews niet geschuwd, want 'in de jaren zeventig was alles politiek, behalve de politiek zelf'. De rust in Parijs was nog maar net teruggekeerd, de barricaden waren opgeruimd en de kasseien van het Quartier Latin waren voor alle zekerheid geasfalteerd. Maar de naweeën van mei '68 zijn in de interviews nog duidelijk voelbaar. Daarnaast waren er de toen nog brandende wereldconflicten: Vietnam, Cu-

ba, het apartheidsregime in Zuid-Afrika, de Koude Oorlog, de fascistische dictaturen in Zuid-Europa, Argentinië en Chili, de moeizame dekolonisatie van een aantal Afrikaanse landen. Je kunt de interviews in dit boek niet anders lezen dan tegen deze achtergrond. Ook de Tweede Wereldoorlog smeulde nog na. In nogal wat interviews (Claus, Michiels, Walschap) vormt het oorlogsverleden van de betrokken schrijver een belangrijk gespreksonderwerp.

Vrijwel alle schrijvers die De Coninck interviewde, waren witte mannen – als je de lijst van auteurs in onderhavige selectie bekijkt, valt het op dat er slechts twee vrouwen tussen staan. In beide gevallen is feminisme onderwerp van gesprek, het is de tijd van de dolle mina's en het is duidelijk dat in de masculiene literaire wereld van toen vrouwen nog volop op zoek waren naar hun eigen weg. Ze wilden niet langer dat hun werk, om het met de woorden van Renate Rubinstein te zeggen, 'vergoelijkt wordt met de overweging "nou, voor een vrouw is het best aardig"'.

Wat in deze interviews voorts opvalt, is de preoccupatie van de interviewer(s) met de dood. Een van de vragen die de geïnterviewde schrijvers steevast voorgescheteld kregen, was hoe ze tegenover de dood stonden en/of hoe ze het liefst wilden sterven. Al op jonge leeftijd kreeg De Coninck zijn portie rouw te verwerken. Tijdens zijn laatste jaar aan de universiteit stierf zijn vader. En in september 1971, niet lang nadat hij bij *Humo* begon, verloor hij in een verkeersongeval waarbij hij zelf achter het stuur zat, zijn eerste vrouw. Die laatste gebeurtenis leidde ertoe dat hij lange tijd geen poëzie meer schreef. Zijn journalistieke werk daarentegen bleef een belangrijke uitlaatklep.

Het interview met Rutger Kopland (maart 1973) vormde een kantelpunt. Een uitspraak van Kopland – 'Gedichten kunnen het effect hebben van plaatsvervangend verdriet' – bracht De Coninck ertoe opnieuw gedichten te gaan schrijven over zijn verlies. De frivole dichter van *De lenige liefde* verpopte tot de melancholicus van *Zolang er sneeuw ligt*. Daarnaast opende de ontmoeting met Kopland voor zijn poëzie ook de weg naar Nederland. Zijn blik was al een tijdje op het noorden gericht en

dankzij Kopland kwam hij in contact met de excentrieke uitgever Geert van Oorschot. Het feit dat ook na de overstap naar diens Nederlandse uitgeverij zijn dichtbundels in Nederland ('in Holland' zei hij zelf chagrijnig) nog altijd voor geen meter verkochten, vormde voor De Coninck een levenslange bron van frustratie. In het verlengde hiervan is het interessant om te lezen hoe Nederlandse schrijvers toen nog naar hun zuiderburen keken en omgekeerd.

In de zomer van 1973, na het interview met Kopland, scheidde de wegen van De Coninck en Piryns. Piryns verhuisde naar Amsterdam om er redacteur te worden van *Vrij Nederland*, De Coninck bleef voor *Humo* schrijven. Sporadisch gebeurde het wel nog dat Piryns zijn vriend meevroeg om voor *Vrij Nederland* samen een auteur te interviewen. Die interviews werden dan later overgenomen in *Humo*.

Na dertien jaar op de redactie van *Humo* hield De Coninck de journalistiek voor bekeken – zijn ambities lagen toch vooral op literair vlak. In 1983 nam hij ontslag om hoofdredacteur te worden van 'zijn eigen literaire blaadje', het *Nieuw Wereldtijdschrift*. Maar in een afscheidsinterview liet hij zich ontvallen dat hij zich toch altijd 'van *Humo*' zou blijven voelen: 'Er zijn dingen die je nooit meer kwijtraakt.'

Thomas Eyskens

Jan Wolkers (1925-2007)
‘Ik heb geen sprookjes nodig’

Jan Wolkers is het gewend tegelijkertijd verguisd en bewonderd te worden. Zijn eerste boek, *Serpentina's petticoat*, kreeg hij soms met uitwerpselen besmeurd, of met lipstick overdrukt, teruggestuurd. Na *Kort Amerikaans* werd hij ook door de kritiek beurtelings vergeleken met Proust of Kafka... en met de vuilnisman. De laatste vergelijking leverde hem binnen het jaar tien drukken op. Zijn jongste roman *Turks fruit* lijkt dat succes nog te zullen overtreffen. Het is een bijna sentimenteel verhaal van een liefde die kapot wordt gemaakt door een heks van een schoonmoeder, die net zoals in *Sneeuwwitje* haar dochter (weliswaar figuurlijk) vergiftigt.

Minder sprookjesachtig is het forsige taalgebruik waar Wolkers tweehonderd bladzijden lang gebruik van maakt. De grimmigheid, het vertederd cynisme en alle mogelijke gevoelsregisters tussen liefde en haat die erin worden opengetrokken. En de dood, waarmee het eindigt, en waarmee elk verhaal eindigt, als je maar lang genoeg doordenkt na het happy end.

Wolkers leeft in een artiestenflatje met een vrouw en een poes, allebei nogal stevig, tussen een indrukwekkende verzameling primitieve, vooral Nieuw-Guinese kunst en eigentijdse minimal art van Wolkers zelf. De muren hangen vol met maskers, tovenaarskledij, posters van Ho Chi Minh, Laurel en Hardy, en een door Wolkers zelf ontworpen affiche voor de protestactie van het comité ‘Soeharto Ongewenst’ voor het Indonesisch consulaat in Amsterdam.

Wolkers beeldhouwt en schrijft en leeft en stapt mee op in demonstraties, en praat over dat alles met een stem die nadrukkelijk aan Toon Hermans doet denken. Zo bezielde door de schoonheid van de Schepping als de laatste is, zo bezeten realistisch is Wolkers. Hij toont ons mensen, niet zoals ze zouden moeten zijn, maar zoals ze zijn. Wie daar aanstoot wil aan nemen, neme eerst aanstoot aan zichzelf.

*

Mulisch schrijft geen romans meer, omdat hij er op dit ogenblik de zin niet meer van inziet. Of omdat ze politiek niks te betekenen hebben. U vindt het nog wel zinvol?

‘Ik geloof nog altijd dat je als schrijver de politieke werkelijkheid maar beter in een roman kunt verpakken. Dan slaat het ook meer in, denk ik. In *Kort Amerikaans* bijvoorbeeld heeft iemand het over Chamberlain die staat te zwaaien met zijn vredesverdrag met Hitler en roept “Peace for our Time”. En daarop laat ik dat meisje, die Elly, antwoorden: “Dat soort pies, daar heb ik iedere dag een pot vol van.” Zoiets zegt meer over het hele verraad van München, nietwaar, dan een verhandeling van tien pagina’s. En dat is met een heleboel dingen zo in mijn werk. In *Turks fruit* staat ook veel zijdelingse kritiek op de Amerikanen. (“Ik zei hem dat hij toch ook wel wist dat *Mormon* de afkorting was van More Money. Hij schudde zijn hoofd en bleef wijs. Want je kan toch niet meteen met napalm gaan gooien.”) Ik ben ervan overtuigd dat op deze manier die dingen veel harder aankomen.’

Bestaat dan toch niet het gevaar dat men eroverheen leest?

‘Welnee, ik geloof juist dat die dingen sterk doordringen. Sterker dan wanneer je alleen maar politieke traktaten zou gaan schrijven, die eigenlijk vooral bestemd zijn voor de mensen die het er toch al mee eens waren, terwijl je met een roman ook wel andere groepen bereikt. Niet dat dit nou per se mijn bedoeling is, maar ik moet het op die manier doen, ik kan het niet anders.’

Uw romans zitten barstensvol persoonlijke problematiek. Hebben uw lezers daar wel boodschap aan?

‘Natuurlijk wel, ik geloof juist dat de mensen geïnteresseerd zijn in die persoonlijke problematiek omdat het hun eigen problematiek is. Je kan niks verzinnen wat wezensvreemd is aan andere mensen, dat bestaat niet, dat zou men niet begrijpen. Zo gek kan je het niet verzinnen, of het kan in ieders brein opkomen, of het vindt in ieders brein weerspiegeling of begrip. Je kan ook niks verzinnen wat geen realiteit is, in gedachten van anderen of in de ons omringende wereld.’

Waar het bij u om draait, lijkt me vaak de eenheid van een reeks tegenstellingen: tussen liefde en dood, maar ook tussen liefde en cynisme. In Turks fruit schrijft u bijvoorbeeld: ‘Het is nergens zo zinvol een kind te maken als boven een stervende.’

‘Nou ja, zelfs in de traditionele terminologie komt dat tot uiting hè: hij keert terug tot de schoot der aarde en ga maar door... En tenslotte merkt ieder mens aan den lijve, ondanks alle schone sprookjes die de dominee ons om tien voor negen vertelt, dat iedereen en alles kapotgaat en dat de ss'ers eigenlijk verdomd eerlijk waren met het blauw stempel dat ze onder de oksel plantten: varkensvlees, zoveel per kilo. Dat is vandaag in heel Zuid-Amerika ook opnieuw het geval. Die mensen hebben een stempel: zoveel per kilo voor de Amerikaanse koffiemarkt en de Fruit Company. Zo ligt het. Zo keihard is het. Ik heb geen sprookjes nodig.’

En de verwantschap tussen liefde en sadisme – of is sadisme misschien te sterk?

‘Nou, spaar me niet, hoor...’

Liefde en cynisme dan?

‘Die liggen inderdaad dicht bij elkaar volgens mij. Ik vermoed dat je als schrijver vaak cynisme hanteert om aan een bepaalde sentimentaliteit en melancholie te ontsnappen, waardoor er toch nog ruimte blijft voor die gevoelens. Maar dat wil natuur-

lijk niet zeggen dat liefde en cynisme in de werkelijkheid en in een roman precies hetzelfde zijn. Veel mensen zullen wel denken dat ik inderdaad een verschrikkelijke sadist ben, maar dat is onzin. Iemand als markies de Sade, dat was misschien een allerliefste man, dat kan ik me best voorstellen.’

Hoe beter je iemand kent, hoe beter je hem kunt kwetsen?

‘Jawel, ja, dat is natuurlijk ook zo. Want daar wordt het pas uitgevochten, daar vindt de confrontatie plaats, hè. Oscar Wilde heeft ooit eens een definitie gegeven van een gentleman: een gentleman is iemand die zijn vrienden nooit onbewust beledigt. Tegenwoordig hechten wij geen waarde meer aan het woord gentleman. Daar verstaat men nu mensen onder als Joseph Luns, dus eigenlijk potentiële moordenaars, die zelf schone handen houden voor de televisie en zo. Je zou kunnen zeggen dat in de liefde het cynisme of bepaalde haateffecten juist hun kans krijgen, omdat de confrontatie daar volkomen eerlijk is. De meeste mensen interesseren zich niet voor elkaar, maar sluiten zich af, je krijgt dan inderdaad geen kans om zowel affectie als haat te laten merken. Als je dat zou doen achter op een tram, dan ga je zo naar paviljoen drie. Terwijl veel mannen zodra ze thuiskomen en de deur achter zich dichttrekken ineens zeurende kinderen worden, en vrouwen kindvrouwtjes worden die vertroeteld willen worden, die flauwekul allemaal. Maar dat houden de mensen gelukkig binnenshuis.

Veel mensen denken dat ik een heleboel dingen verzonnen heb, maar of je ze nou verzint of uit de werkelijkheid haalt – dat verschil is helemaal niet zo groot. Het zijn allemaal ervaringen uit mijn eigen leven. Ik heb een verschrikkelijk goed geheugen: alles is bijna letterlijk zo gegaan als ik het opschrijf. Maar wat je daartussen voegt, of wat je weglaat, dat is weer iets anders natuurlijk. Schrijven is voornamelijk selecteren.’

U selecteert dan toch vooral dingen die allemaal te maken hebben met het verval, met de kleinheid van de mens, met het lelijke?

‘Ja, dat zal ten dele misschien wel waar zijn. Ik heb nog nooit

geschreven over laten we zeggen mensen die gewoon een dag in het gras zitten te picknicken of zo. Dan wordt er altijd wel een door een adder gebeten of breekt iemand zijn nek.'

U schrijft ook ergens: 'Mijn ongelof in God is mijn eigen houvast aan Hem.'

'Kijk, je moet mij nou niet als een hond naar de plaats sleuren waar hij een jaar geleden geplast heeft. Dat citaat gaat over een jongen van zeventien in *Kort Amerikaans*. Het is tien jaar geleden dat ik dat geschreven heb en twintig jaar geleden dat ik het beleefd heb. Diezelfde jongen, als je daar even mijzelf voor in de plaats zet, is in *Een roos van vlees*, waar het om een man van dertig gaat, ook veranderd. En daar is de confrontatie met zijn ouders en met het godsprobleem ook tien jaar volwassener. De verhouding tot zijn ouders is er daar een van begrijpend medelijden, wat iedereen op den duur met z'n ouders krijgt, hè.'

Om zo autobiografisch te schrijven als u het doet, is daar niet een verregaande schaamteloosheid voor nodig?

'Nee hoor, dat is een misverstand. Je zou kunnen zeggen dat er juist een bepaalde frustratie voor nodig is, die doorbroken moet worden. Schaamteloosheid geeft meestal geen aanleiding tot schrijverschap, geloof ik. De vieze jongetjes uit mijn jeugd, die op dertienjarige leeftijd schunnigheden zaten te vertellen achter hun geschiedenisboek, die zijn niet allemaal gaan schrijven. Die zijn predikant geworden of zo. Allemaal heel eerbare beroepen.

Bent u sterk beïnvloed door de Bijbel?

'Dat is de enige invloed die ik heel diep ondergaan heb. Maar dat kon ook niet anders. Jij bent natuurlijk katholiek, of in ieder geval katholiek opgevoed, en dan word je niet zo met de Bijbel grootgebracht. Maar in ons gezin las mijn vader drie keer per dag voor uit de Bijbel, drie keer een halfuur, en dat deed hij niet zomaar, die man geloofde dat nog echt ook. En ik zat met rooie oortjes te luisteren naar al die verhalen over wat mensen zoal

met elkaar kunnen uithalen. Want die kinderen van Jehova, als ze andermans vrouw begeerden, dan stuurden ze de echtgenoot naar het front. En die taal van de Bijbel is zo geweldig goed, dat heeft een onsterfelijke indruk op me gemaakt, waar geen enkele literatuur tegenop kon. Dat is natuurlijk ook nog de ontvanke-lijkste tijd van je hele leven hè.'

U houdt in de literatuur vooral van het onopgesmukte?

'Als je me vraagt waar ik van houd, dan is het van Multatuli, die ook erg door de Bijbel beïnvloed is, van Couperus' *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan*, van Slauerhoff en Elsschot. Maar mijn favoriete literatuur is toch de Amerikaanse – Hemingway en zo. Veel mensen denken dat als je kritiek op Amerika hebt, dat je dan álles wat daar gebeurt slecht moet vinden. In Rusland zijn er ook wel sterke films gemaakt, *Pantserkruiser Potemkin* en zo, maar dat is alweer veertig jaar geleden, terwijl er uit Amerika jaarlijks goeie dingen komen. Je moet iets zoeken tussen de vrijheid die ze daar kennen en het socialisme in. Die dingen uit Amerika hebben trouwens bijna altijd te maken met kritiek op de maatschappij, van Stan Laurel en Oliver Hardy tot vandaag de dag.'

Het is het enige land waarin het mogelijk is, maar tegelijk ook het enige land waarin het zo nodig is?

'Dat hangt natuurlijk sterk samen, en het is intussen ook wel zo dat er in het maatschappelijk leven van de Oost-Europese landen lang niet die roofdierachtige spanning heerst die er in Amerika wel is. In een land als China mag je meer dan waarschijnlijk helemaal niet schrijven wat je wil en misschien zou een boek van mij er nooit kunnen verschijnen. Maar toch kan ik best begrijpen dat ze in zo'n samenleving, waar zoveel miljoen mensen honger lijden, zo snel mogelijk de boel trachten op te lossen. En dat dit dan neveneffecten heeft, is normaal. Niet dat ik die goedpraat hoor, die vrijheid die moet er zijn. Maar ik bedoel, nou ja: dat ik niet zou kunnen schrijven, is zo erg niet. Die mensen, één mens, vind ik belangrijker dan mijn hele werk.'

Maar volgens mij moet er een mogelijkheid gevonden worden om én die vrijheid te laten bestaan én dat socialisme. Er moet kritiek op alles mogelijk zijn, alles moet onthuld kunnen worden.'

Vindt u niet dat die maatschappijkritiek in Amerika tot nog toe weinig direct resultaat heeft?

'Het wordt gauw ingesponnen hè? De meest kapitalistische instellingen verdienen geld aan posters van Marx en Che Guevara en dergelijke. Toch is er nog nooit zoveel verzet geweest als op dit ogenblik, onder de studenten, onder de zwarten. Het is nog nooit gebeurd in de wereldgeschiedenis, dat er in een land zoveel protest komt tegen een oorlog. Stel je voor dat de Duitse jeugd zo was geweest in 1933, dan had Hitler gewoon niet gekund. Nou ja, er waren hier en daar wel Joden die zelfmoord pleegden, maar je kan dat toch niet vergelijken met het protest dat nu onder honderdduizenden jongeren in Amerika leeft en dat bij de Zwarte Panters leeft. En dat in Frankrijk toch bijna heeft geleid tot een revolutie. Je moet die gebeurtenissen in Frankrijk trouwens helemaal niet beschouwen als een mislukking: ook de Russische Revolutie is er in brokken en fasen gekomen. Maar ik ben niet zo pessimistisch. Kijk, als je de mensen zeventig jaar geleden had gezegd dat ze acht uur per dag zouden werken, dat ze autootjes zouden hebben en bromfietsen en wat nog allemaal, dan hadden ze je gek verklaard, dan zouden ze gezegd hebben: "Dat is de hemel op aarde, dat komt er nooit." Niet dat je daar moet blijven bij stilstaan, bij die dingen van onze luxemaatschappij, maar het zijn toch allemaal vormen van vooruitgang, van waaruit je tot een bepaalde bewustwording kan komen.

Vergelijk dat eens met Indonesië, waar ik geweest ben. De armoede van die mensen is ontstellend. Ik geloof dat daar bijna geen revolutie mogelijk is. Ze hebben er ongeveer een miljoen communisten vermoord, maar dat lijkt me nog altijd een kleine groep ten opzichte van die hele bevolking. Die hele bevolking is verschrikkelijk religieus. En bovendien, als je zó arm bent, dan

werkt dat introversie in de hand. Dan sluit je je gewoon af voor die realiteit.'

*

We praten nog wat na over Algerije, Cuba, gedirigeerde en spontane kunst, Majakovski, Chagall, proletarische en Mexicaanse kunst. Wolkers staat met beide voeten op de grond, is intens betrokken bij wat hier en nu, ginder en toen gebeurt en gebeurde. Als je literatuur beschouwt als wereldvreemde huisvlucht, kan je Wolkers geen schrijver noemen. Stukken werkelijkheid maakt hij, 'je kan het zo gek niet verzinnen, of het bestaat ergens'. En het hoeft niet met mooie woorden te worden opgekalefaterd, je hoeft het niet mooier voor te stellen dan het is. En wanneer zulks aankomt 'als een stoot onder de gordel van God', is dat alvast niet Wolkers' schuld.

(15.10.1970)